

Наратив у романі структурований на основі герменевтичного коду (із визначеними герменевтемами) та містить у собі різні типи голосу й фокалізації. Одиницями герменевтичного коду є герменевтеми: тематизація (Гер шукає сигнал – червоний прапорець); пропозиція (перша зустріч із Вікою, анкета – «паспорт самогубця», згадка про невідомих координаторів зустрічі); формулювання загадки (з'ясування, що ніхто із персонажів не є координатором, версії щодо мети зібрання); обіцяння чи запит на відповідь, пастка (розповідь Аліка про себе); відхилення (версія Йостека про «фестиваль самопомочі»); глушіння (спроба Аліка влаштувати сеанс шаманського зцілення); відкладена відповідь (зникнення Гера); розкриття чи розшифрування (правдива розповідь Йостека, який і виявився ініціатором фестивалю).

Завершальний аналепсис або відсилання заповнює попередні прогалини, які виникають з еліпсисів у наративі. Оповідь має незавершений фінал (нонфінальність), тобто невідомо, що станеться із героями в майбутньому.

У романі представлені різні типи фокалізації – зовнішня, внутрішня фіксована, змінна, множинна.

Список використаної літератури

1. Веремко-Бережной А. Пикник на горошине [Електронний ресурс] / Алек Веремко-Бережной. – Режим доступу : <http://kiev.afisha.ua/reviews/books/134392>
2. Дереш Л. Трохи п'їтьми, або На краю світу / Любка Дереш. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008. – 288 с.
3. Дон Педро Хай завжди буде сонце! Рецензія на рецензію [Електронний ресурс] / Дон Педро. – Режим доступу : <http://www.liveinternet.ru/users/galadriel999/post94543417/>
4. Карпинець О. «Намір!» Дереша. Замітки на полях [Електронний ресурс] / О. Карпинець. – Режим доступу : <http://www.litforum.net.ua/archive/index.php/t-574.html>
5. Любка Дереш о романе «Трохи п'їтьми» [Електронний ресурс] / Любка Дереш. – Режим доступу : <http://jbooks.kiev.ua/load/40-1-0-192>
6. Паві П. Словник театру / Патріс Паві. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 640 с.
7. Пресконференція Любка Дереша [Електронний ресурс] / Любка Дереш. – Режим доступу : <http://www.bookclub.ua>
8. Ткачук О. М. Наратологічний словник / Олександр Ткачук. – Т. : Астон, 2002. – 173 с.

Статтю подано до редколегії

УДК 823.162.1-3.09

С. В. Сухарєва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

Художньо-естетичний рівень польськомовної парадигми полемічного дискурсу XVII ст.

*Роботу виконано на кафедрі іноземних мов
факультету міжнародних відносин
ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті проаналізовано засоби художньої образності в польськомовній творчості українських полемістів XVII ст. Особливу увагу звернено на стилістичні та жанрові особливості творів. На основі аналізу полемічних праць різних етапів поберестейської полеміки подано класифікацію художньо-літературних тенденцій на Україні в XVII ст.

Ключові слова: полемічна література, Берестейська унія, богословський трактат, опонент, апологія, риторика переконування.

© Сухарєва С. В., 2012

Сухарева С. В. Художественно-эстетический уровень польскоязычной парадигмы полемического дискурса XVII в. В статье представлен анализ художественной образности в польскоязычном творчестве украинских полемистов XVII в. Особенное внимание посвящено стилистическим и жанровым особенностям произведений. Вследствии анализа полемических трудов разных этапов полемики после Брестской унии произведена классификация художественно-литературных тенденций на Украине в XVII в.

Ключевые слова: полемическая литература, Брестская уния, богословский трактат, оппонент, апология, риторика переубеждения.

Suchariewa S. V. Artistic and Aesthetic Level of Polish-Language Paradigm in the XVII Century Polemic Discourse. The article investigates the main means of the Polish-language artistic imagery in the works of the Ukrainian polemicists of the XVII century. A detailed account of the style and genre peculiarities in these polemical works is given. The classification of Ukrainian artistic and literal tendencies in the XVII century on the basis of post Brest union polemic works of different periods is proposed.

Key words: polemical literature, Union of Brest, opponent, a theological treatise, belief system.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з першочергових проблем, які вимагають доопрацювання й висловлення однозначної позиції з боку вітчизняних та зарубіжних медієвістів, залишається ідентифікація художньої цінності полемічних польськомовних писань XVII ст., які були створені в межах єдиного поберестьєського дискурсу. Поряд із дослідженнями богословів, істориків, документалістів, літературознавчі наукові розвідки покликані представити повну картину інтегрального суспільно-літературного процесу в Україні на межі віків і культур. У світлі цих сучасних наукових тенденцій тема художньо-естетичного рівня полемічної польськомовної прози виходить на перший план і не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій із цієї проблеми. До цієї проблематики свого часу зверталися такі видатні літературознавці, як І. Франко та М. Грушевський, М. Возняк і П. Яременко. У сучасній медієвістиці гідними спадкоємцями їхньої наукової спадщини стали О. Мишанич, Р. Радішевський, Г. Грабович, Р. Лужний, С. Савицький, Д. Фрік й інші. Виходячи з доробку цих корифеїв царини науки, потрібно відзначити, що художньо-естетичний рівень польськомовних полемічних праць значно переважив історичний чи богословський фактаж, що з часом дало поштовх до виникнення вітчизняної художньої літератури як окремого мистецького явища. З огляду на ці передумови та апологетичний характер писань поберестьєський дискурс, зокрема його польськомовну парадигму, потрібно вивчати передусім як явище цілісне, нарівні з традиційним виокремленням творчих доробків полемічних авторів. Спроба дослідити художньо-естетичний рівень польськомовної парадигми полемічних праць поберестьєської доби відзначається новизною й має глибоке теоретичне підґрунтя.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На початку виникнення полемічного типу польськомовних писань в Україні художньо-естетичний тип мислення перебував у сповитку, проте це явище було короткотривалим з огляду на інтенсивність полемічних дебатів, які привели до численних жанрових і стилістичних трансформацій, принесли нові віяння в класичну риторичку, спонукали до пошуків оновленої й комплексної системи образотворення, основаної на світових надбаннях античності та Святого Письма.

Певний тип абстрагування авторського мислення, радикальний відрив від історичного фактажу спостерігається відразу ж після завершення синоду в Бресті, якому протиставився зібраний православною силою за підтримки протестанського табору, значною мірою підтримуваного двором князя Костянтина Острозького, відомий у вітчизняній історії антисинод. Мартин Броневський як літописець тогочасних подій і прибічник православно-протестанського спротиву (а власне ці дві сили мали всі приводи для спільної протидії католицизму) спочатку виступив у польськомовному «Ектезисі» виключно як хронолог подій, із дещо одностороннім підходом до їх представлення [4]. Однак уже в наступній приписуваній йому праці «Apokrysis abo odpowiedź na książki o synodzie brzeskim 1596», створеній під псевдонімом «Філалет» у якості антитези на твори Петра Скарги «Synod brzeski» та «Obrona synodu brzeskiego», маємо справу з досвідченим оратором, слово якого не лише документально обґрунтоване, а й водночас насичене емоційно й художньо [5]. Полемічні мотиви винесені у творі на чільне місце, що сприяло живому інтегруванню риторички до сфери богословських проблем, які типово були побудовані за схемою, запропонованою опонентом Петром Скаргою

в трактаті «O jedności Kościoła Bożego», уперше виданому в 1577 р. та перевиданому з приводу пожвавлення поберестейської дискусії в 1610 р. [6].

Потрібно зауважити, що блок богословської проблематики, узагальнений Петром Скаргою, став схемою для наслідування не лише з боку уніатів, а й у різних модифікаціях проявився у творчості опонентів ортодоксійного спрямування: Мелетія Смотрицького, Захарії Копистенського, Андрія Мужилівського та ін.

Зразки теологічного диспуту в Мартина Броневського знайшли вияв у викладі матеріалу апологетичного спрямування, а, зокрема, відповіддю на тези єзуїта Скарги стали широко розбудовані антитези, яким письменник надав статусу загальноновизнаних, водночас оточуючи їх ореолом покори. Текст влучно урізноманітнений грою слів, біблійними силогізмами, притаманною для єзуїтської риторичної школи «експансивністю топосу достеменності» [1, 6].

На зразок опонента, художніми прийомами урізноманітнив свій богословський трактат унійний єпископ Іпатій Потій, який вирізнявся влучністю ораторського мовлення, вільним володінням біблійного матеріалу, що знайшло своє вираження в системі алюзій, метафор та цитувань, залученням до текстів так званого високого стилю «низькостильових» народних елементів – примовлянь, фразеологізмів, вставних конструкцій. Особливою поетикою сповнені його епістолярні твори, які були видані у формі діалогу з Кліриком Острозьким.

На тлі загальної тенденції поєднання суспільно-богословської тематики з художньою образністю ключовою працею став написаний Мелетієм Смотрицьким на захист православ'я трактат «Threnos, to jest Lament jedynej Ś. Powszechniej Apostolskiej Wschodniej Cerkwie z objaśnieniem dogmat wiary». Полемічна проза в ньому подекуди переходить у поетичну ритмізацію, в основу якої покладені давні народні плачі й примовляння. Подібна ритміка характерна для відомої пам'ятки старовини – «Слова о полку Ігоревім» та інших давньоруських творів. І хоча «Threnos...» написаний польською мовою, у ньому виразно прочитується давньоруське коріння. Художній рівень цього твору свідчив про зародження на Україні пристосованого до національного й релігійного вітчизняного клімату літературного барокового стилю, що стало знаменною сторінкою в розвитку письменства українсько-польського пограниччя.

У цьому ж дусі були створені інші полемічні праці письменника, антиунійного чи, пізніше, унійного характеру. Невичерпним джерелом став «Тренос» для опонентських апологій, які були написані у відповідь на нього. До діалогу навколо цього трактату долучився Петро Скарга, що також може свідчити про неабиякий вплив антиунійного виступу Мелетія Смотрицького на суспільство тогочасної Речі Посполитої. Арсенал художніх засобів Скарги, уживаний ним у праці «Na threny i lament Theofila Ortologa, do Rusi greckiego nabożeństwa przestroga», набагато обмеженіший, що дає змогу стверджувати, що цьому видатному польському проповіднику так і не вдалося до кінця переступити межу, яка відділяла літературу від теології. Відтак, Петро Скарга, який значно вплинув на хід поберестейської полеміки в Україні, залишився на маргінесі розвитку могутнього художнього слова й слушно зарахований до представників добарокової літературної доби.

Сарматським мотивам і ремінісценціям надано перевагу в праці Андрія Мужилівського «Antidotum przezacnemu narodowi ruskiemu, albo warunek przeciw apologii jadem napelnionej, którą wydał Meleti Smotrzycki, niesłusznie Cerkiew Ruską prawosławną w niej pomawiając haeresją i schismą, dla niektórych scribeńców». Залучивши до діалогу, окрім опонента Мелетія Смотрицького із його «Апологією», інших полемістів, письменник таким чином надав літературі якісно нового апологетичного виміру й розширив межі поберестейського мегадискурсу. Його концептичний підхід до риторичних прийомів дає змогу стверджувати, що «Antidotum przezacnemu narodowi ruskiemu...» став зразком ранньобарокової поетики в Україні. Риторичні звертання множинного та особистісного характеру, переповідання народних бувальщин, уживання макаронізмів нарівні з латинізмами – усе це свідчило про зрілий письменницький стиль антиунійного полеміста.

Прибічниками унії в літературі стали Йоахим Мороховський і Лев Кревза-Ревуський, які продовжили художню традицію Петра Скарги й за допомогою традиційного викладу богословської проблематики принагідно розвинули художній рівень вітчизняного польськомовного письменства.

Специфіку сарматсько-європейської культури на вітчизняних теренах удало передано у творах Касіяна Саковича, який після переходу на бік уніатів поступово визначився як прозахідний полеміст, прибічник римського католицизму. Завдяки своїй нестримній натурі й радикалізму, він уніс у поле-

мічну польськомовну прозу перші зразки діалогічного мовлення («Dialog abo rozmowa Maćka z Dyonizym popem schizmatyckim Wilenskim, o Wielkiejnocy Ruskiej Roku 1641. w pięć Niedziel po Katholickiej, a w poł szosty Niedziel po Żydowskiej przypadłej»), розширив їх до підтекстного рівня, виокремив проблему неузгодженості грецького та римського християнських річних календарів. Особливістю авторського мовлення стало транскрибування в польськомовних текстах давньо-українських конструкцій.

Супротивником Касіяна Саковича в полеміці виступив Петро Могила, один із найвизначніших представників барокової літературної школи в Україні. Іронія та сарказм дали змогу авторові «Літосу» вдатися до промовистих концептів різнопланового обігрування імені опонента: Kusujał Bajarz Boga, niewstydlivy Rostryha, prostak głupi, chameleon [2, 15]. Художній фактаж у його творах значно переважив історизм і повністю позбавлений документалізму.

Майстром барокових концептичних структур можна вважати Лазаря Барановича, який, не відходячи від полемічної тематики, вивів літературний фактаж на перший план. Він застосував у прозових творах явище *prosimetrum*, концептичну графіку («W» – «M») і звуковий аналіз слів («wiaga» – «miaga»), на семантичному рівні представив антитетичність Старого та Нового Риму, доповнивши їх образами Братів – старшого й молодшого. Найбільш своєрідним було представлення полемістом богородичної тематики на основі іконічного образу Словородиці.

Гра слів та їх сакральне підґрунтя сприяли створенню індивідуальних авторських фразеологізмів і приповідок, за своєю природою співзвучних із народними, однак більш фігуративних: «Cerkwi kto Głowa, do Mariej mowa» [3, 6], «Czytelniku łaskawy zdrów czytaj o Głowie Cerkwi / abyć głowa nie bolała» [3, 8].

Подібні домінанти характерні для поетичної творчості І. Величковського, С. Полоцького, Й. Галятівського, Л. Кщоновича та ін. Наявні вони і в прозі багатьох письменників періоду пізнього бароко.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, на основі аналізу художнього рівня польськомовної літератури різних етапів поберестейської доби у вітчизняному письменстві можна зробити висновок, що була це принципово нова сторінка формування художньо-естетичного уявлення про літературу загалом. Особливу роль відіграли створені польською мовою полемічні праці Мартина Броневського, Іпатія Потія, Мелетія Смотрицького, Андрія Мужилівського, Касіяна Саковича, Петра Могили, Лазаря Барановича. Окрім семантичного рівня, у творенні літератури як окремого мистецького явища задіяно рівень структурний, графічний, фонетичний, жанровий тощо.

Хоча на прикінцевому етапі полемічних диспутів щодо питання Берестейської унії символ поступово став утрачати первинне метафоричне значення, набуваючи формального та фігуративного змісту, це не перешкодило літературі викристалізуватися в окрему дисципліну, яка відтоді володіла своїм семантичним і структурним арсеналом та не лише доповнювала історію, документалістику чи теологію, а стала їх рівноцінною посестрою.

Відтак перед літературознавцями постає завдання подальших досліджень у цій царині. Terra incognita надалі залишаються як польськомовна творчість окремих письменників-полемістів, які ввели українську культуру XVII ст. в еру світового бароко, так і полемічний дискурс загалом.

Список використаної літератури

1. Коваль В. До проблеми автора барокового публіцистичного тексту / В. Коваль // Наук. записки Ін-ту журналістики. Т. 14. – К. : Ін-т журналістики Київського нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 2004. – С. 6.
2. Вагилевич І. Д. Польські письменники русини / Вагилевич І. – Перемишль : Півд.-сх. наук. ін-т, 1996. – 318 с.
3. Baranowicz Ł. Nowa miara starey wiary Bogiem udzielona jaśnie w Bogu Przeoświeconemu Jego Mościu Ojcu Łazarzowi Baranowiczowi Archiepiskopowi Czernihowskiemu, Nowogrodzkiemu i wszystkiego Siewierza na wymierzenie władzy Ś. Piotra, i Papieżów Rzymskich, i Pochodzenia Ducha Ś. od Ojca. Która aż do was dosięgła. Z Typograhiej Archiepiskopskiej w Nowogrudku Siewierskim zostającej / Baranowicz Ł. – Nowogródek, 1676. – 354 [XXVIII] s.
4. Broniewski M. Apokrysis abo odpowiedź na książki o synodzie brzeskim 1596 / Opracowali J. Byliński i J. Długosz / M. Broniewski. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Ossolineum, 1994. – 286 s.
5. Broniewski M. Ekthesis abo krótkie zebranie spraw, które się działy na partykularnym, to jest pomiastnym Synodzie w Brześciu Litewskim / Opracowali J. Byliński i J. Długosz / Broniewski M. – Wrocław : Wyd. Uniw. Wrocław, 1995. – 72 s.

6. Skarga P. O jedności Kościoła Świętego 1577 (1610) // Skarga Piotr. Kazania przygodne z inemi drobniejszemi pracami, o różnych rzeczach wszelakim stanom należących / Skarga P. – Kraków : Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka, 1610. – 779 s. – S. 294–381.

Статтю подано до редколегії
16. 01.2012 р.

УДК 821.161 «18»

В. І. Ткаченко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

«Забута тінь» Пантелеймона Куліша

*Роботу виконано на кафедрі української літератури
ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського*

У статті розглянуто роль і місце Ганни Барвінок в історії української літератури другої половини XIX ст. та її місію у творчій біографії П. Куліша.

Ключові слова: письменниця, художня спадщина, письменницький талант, література, народ.

Ткаченко В. І. «Забытая тень» Пантелеймона Кулиша. Стаття посвящена рассмотрению роли и места Ганны Барвинок в истории украинской литературы второй половины XIX в. и её миссия в творческой биографии П. Кулиша.

Ключевые слова: писательница, художественное наследие, писательский талант, литература, народ.

Tkachenko V. I. «Forgotten Shadow» Pantelevmon Kulish. In the article Hanna Barvinok's role and place in the history of Ukrainian literature of the second half of the nineteenth century are considered and her mission in creative activity of.

Key words: writer, literary heritage, writing talent, literature, people.

Постановка наукової проблеми та аналіз останніх досліджень. У радянському літературознавстві творчість Ганни Барвінок розглядалася виключно з «класових» позицій, авторку зараховували до побутово-етнографічної школи, ім'я згадували принагідно у зв'язку із творчістю її чоловіка, Пантелеймона Куліша. У статті переосмислено раніше висунуті літературознавчі версії, осмислено специфіку відтворення письменницею внутрішнього «Я».

До питання взаємин Ганни Барвінок та Пантелеймона Куліша зверталися І. Денисюк, Н. Калениченко, Л. Зеленська, О. Івановська, В. Яцюк.

Мета – з'ясувати характер стосунків Ганни Барвінок та Пантелеймона Куліша, простежити значимість праці белетристики в літературному процесі зазначеної доби.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В історії української літератури чільне місце посідає творчість письменниць, які через ті чи інші обставини не потрапили в епіцентр літературного життя своєї епохи. До того ж радянське літературознавство не виявляло прихильності до талантів «другого гатунку», хоча в народній пам'яті залишилося чимало подвижниць, які «випікали хліб для духовного споживання не раз у часи безхліб'я і безводдя!» [2, 182].

Літературна діяльність Ганни Барвінок тривала впродовж кількох десятиліть, однак про неї як про жінку й письменницю знало лише вузьке коло читачів. Принагідно згадували як дружину відомого письменника Пантелеймона Куліша та епігона Марка Вовка. Звісно, творчість письменниці не сягнула вершин П. Куліша, Олени Пчілки, тим паче Т. Шевченка, однак її струмінь, що обірвався зі смертю письменниці 1911 р., був потужним, оскільки вона черпала енергію з джерел народного життя та його духовності, зі щедрої чернігівської природи. Славне ім'я й талановиту творчість Ганни Барвінок, як і багатьох інших видатних діячів культури, упродовж десятиліть незаслужено замовчувала та обвішувала ярликами офіційна радянська критика.